

Marina Wagnerová

Specifika německého právního jazyka na pozadí obecných vlastností odbor- ného stylu v němčině

Abstract

The study aims at getting the Czech reader acquainted with the specifics of the German legal language on the background of general characteristics of specialist style in German. The author begins by comparing specialist language terminology in Czech and German linguistics and explaining basic differences. In the next part, she gives a survey of the basic lexical, morphological and syntactic characteristics of specialist language in German without discriminating between the specifics of individual disciplines. Then, she moves on to characterise the language of a selected field – law. In this example, instances of equivalence and difference in this specialised language are demonstrated through comparison with the general characteristics of specialist language. Differences apply mainly to the different frequency of use of selected language means, which is connected, among other things, with the specific function of legal texts in the life of a society compared to other fields of human activity.

Key words: specialist language, German legal language, vocabulary, morphology, syntax

1. Úvod

Vztah jazyka a práva je vztahem velmi specifickým. Právo je zprostředkováváno skrze jazyk, nemá žádný jiný prostředek, kterým může být vyjadřováno a vysvětlováno. Samo pak jazyk obohacuje, např. tím, že si vynucuje rozšiřování jazyka o nové výrazy, které

mají umožnit aktivním uživatelům jazyka v právní oblasti optimální vyjadřování obsahu právních diskursů, ať již písemných, či ústních.

V německé jazykovědě je jazyku práva, jeho významu, funkci, charakteristice a jazykovým zvláštnostem věnována značná pozornost. To dokládají publikace, které byly v německojazyčném prostředí k této problematice vydány (přehled části z nich včetně hlavních témat viz např. Nussbaumer 1997), konference a sympozia, která byla věnována výhradně jazyku práva¹, i počet odborníků (lingvistů či právníků), kteří se této problematice hlouběji věnují.² Dokladem zájmu o tuto oblast je i stav spolupráce německých zákonodárců se zástupci vrcholné jazykovědné instituce: v Německu tak již řadu let funguje spolupráce jazykovědné společnosti Gesellschaft für deutsche Sprache s parlamentem Spolkové republiky Německo.³ Domníváme se proto, že může být pro českého čtenáře zajímavější se o právní jazyk (ať již český, nebo německý) jako o jeden z druhů odborného jazyka zajímavě seznámit se s některými aktuálními poznatky z oblasti výzkumu právního jazyka a případně je využít ve vlastní praxi, např. jako vyučující na školách vyšších úrovní zahrnujících ve výuce i tuto odbornost.

V předkládaném článku bude představen právní jazyk ve vztahu k obecné charakteristice odborného jazyka v němčině. Dílčím cílem je přitom přiblížit českému čtenáři, jakým způsobem je vymezován odborný jazyk v německé jazykovědě, jelikož zde existují určité rozdíly mezi jeho pojetím v české a německé lingvistice, a následně představit obecnou charakteristiku německého odborného jazyka.

Hlavním cílem této stati je poté přinést přehled vybraných jazykových jevů, které spojují oblast práva s jinými odbornými oblastmi, tj. těch jevů, které lze vysledovat v odborných textech z různých oblastí odborně zaměřeného lidského působení, zároveň ale upozornit na to, že právní jazyk obsahuje určitá specifika, v nichž se s obecnou cha-

1) K oblíbeným setkáním tohoto typu patří např. sympozia pořádaná pracovní skupinou Arbeitskreis Sprache und Recht řezenské univerzity, která se konají pravidelně každé tři roky a na něž jsou zváni uznávaní odborníci z různých zemí zabývající se jak právem, tak právní lingvistikou.

2) Nezanedbatelný je zde přitom zájem odborníků-germanistů mimo oblast německé mluvčích zemí – srovnej např. zastoupení autorů v monografii Wagnerové a Sandera (2013), do níž přispěli kromě autorů německých i germanisté z České republiky, Dánska, Polska, Ruska a Slovenska.

3) Viz oficiální stránky této společnosti (dále GfdS), na nichž je přesně vysvětlena úloha části GfdS nazvané Redaktionsstab der GfdS beim Deutschen Bundestag. Tato součást GfdS funguje jako poradní jazykový orgán pro německé zákonodárce, kteří s ním konzultují návrhy zákonů z hlediska jejich jazykové správnosti a srozumitelnosti. Tato role je zakotvena i v jednacím řádu Německého Spolkového parlamentu (Gesellschaft für deutsche Sprache: <http://www.gfds.de/redaktionsstab-beim-deutschen-bundestag/>, 18. 7. 2013).

rakteristikou odborného jazyka zcela nepřekrývá. Při práci s odbornými texty je tak vždy nutné počítat s tím, že je sice možné v jazyce různých oborů vyzorovat shodné rysy, jejichž existence může recipientovi usnadňovat práci s těmito texty, současně je ale nutné respektovat i odlišnosti v jazykových projevech z různých oblastí odborné lidské činnosti. Tak se v jazyce práva mohou objevit některé jevy ve vyšší míře, než je tomu u jiných odborných oblastí, nebo se mohou objevit i jevy další, specifické právě pro tuto oblast. Tato znalost je užitečná pro různé skupiny lidí pracujících s jazykem práva, např. pro učitele cizích jazyků na vysokých školách, překladatele, kteří jsou nuceni se se zvláštnostmi právního jazyka vyrovnávat ve své každodenní praxi, právníky, kteří se ve své práci setkávají s českými i německými texty z jejich oboru apod.

2. Pojetí odborného stylu v současné české a německé jazykovědě

České a německé pojmosloví vztahované na oblast jazyka určité odbornosti a na texty v daném oboru vytvářené se od sebe zčásti liší. V české jazykovědě je pevně usazen termín *odborný styl* vycházející z vymezení takzvaných funkčních stylů definovaných Pražským lingvistickým kroužkem.⁴ Původní vymezení těchto stylů bylo postupně upravováno a i dnes jsou různými autory vymezovány různé funkční styly. Tak je vymezován např. funkční styl administrativní, publicistický, rétorický či funkční styl umělecké literatury (Čechová, Chloupek, Krčmová a Minářová 1997, podobně Minářová 2009), ve školské stylistice je tradiční součástí i styl prostě sdělovací.⁵ Odborný styl je přitom od ostatních stylů odlišován zejména důrazem na „podání přesné, jasné a relativně úplně informace zaměřené na pojmovou stránku sdělení“ (Čechová, Chloupek, Krčmová a Minářová 1997, 148). Základními rysy textů náležejících k odbornému stylu jsou pak „přesnost, jasnost, jednoznačnost, věcnost, soustavnost a zřetelnost předávané informace“ (Čechová, Chloupek, Krčmová a Minářová 1997, 152).

V německé jazykovědě nacházíme jen velmi zřídka termín *Fachstil*, který by byl doslovným překladem termínu *odborný styl*. Výrazně častěji se pracuje s termíny *Fachsprache* či *Fachsprachen*, tedy termíny bližšími českému, rovněž hojně užívanému výrazu *odborný jazyk*, přičemž němčina zde pracuje více s plurálem (*Fachsprachen*). Již tímto plurálovým označením se upozorňuje na to, že jednotlivé oblasti lidské činnosti není možné zahrnout do stejnorodého celku a je třeba neustále brát v potaz, že se jedná o různé odborné oblasti s částečně různými (nebo čtenářem různě vnímanými) projevy v oblasti gramatiky a textové lingvistiky. V našem článku budeme jako ekvivalent obou gramatických čísel termínu *Fachsprache* užívat termín *odborný jazyk*.

4) Zejména B. Havránek a A. Jedličková, souhrnně viz např. Čechová, Chloupek, Krčmová a Minářová (1997, 28–35).

5) Psáno i prostěsdělovací, někdy označovaný též jako styl hovorový nebo běžně dorozumivací, srovnej např. Kostečka (2009, 107) nebo Melichar a Styblík (1999, 224).

Další rozdíl mezi českým a německým pojetím odborného stylu lze spatřit v tom, jakým způsobem je tento styl dále členěn. V české jazykovědě je většinou definován poměrně přehledným univerzálním způsobem (tj. jako soubor znaků s určitou komunikační funkcí aplikovatelný na téměř kteroukoliv odbornou oblast) a v odborných publikacích je – pokud vůbec – v rámci odborného stylu buď zvlášť vydělen pouze styl vědecký jako typický reprezentant odborného stylu, nebo se objevuje členění na styl vědecký, prakticky odborný a popularizační, což je dělení zohledňující zejména typy textů, stupeň odbornosti a předpokládaného adresáta.⁶ Spíše výjimkou v tomto přístupu k pojetí odborného stylu jako jednoho celku je např. publikace Příruční mluvnice češtiny (kol. 2003, 725), která – ovšem mimo oblast odborného stylu – vymezuje styl právně-administrativní a ekonomický.

V německé lingvistice je potřeba podrobně rozdělit odborný jazyk na jeho dílčí části (tedy právě rozdělit „*Fachsprache*“ na jednotlivé „*Fachsprachen*“) výrazně vyšší. Hovoří se o tzv. členění horizontálním a vertikálním (Roelcke 2010, 29–40), přičemž častěji užívané a pro naši stať podstatné je *členění horizontální*, tj. členění dle jednotlivých odborných oblastí; tak se např. vymezuje *Fachsprache der Technik*, *Fachsprache der Wirtschaft* apod.⁷ Jazyk práva je zde zahrnut pod různé názvy, nejednoznačnější je výraz *Rechtssprache*, objevují se ale rovněž termíny, které jsou v podstatě výrazu „*Rechtssprache*“ nadřazené, nebo z celé oblasti naopak vydělují další užší oblast právních textů (zde se pak hovoří na jedné straně např. šířeji o *Institutionensprache*, viz Roelcke 2010, 31, na druhé úžeji o *Verwaltungssprache*, viz Fluck 1996, 72–75, *Gesetzessprache* či *Amtsprache*, viz Daum 1998).

Jako poslední odlišnost zde uvedme vrstvu jazyka, která je v odborné literatuře buď stavěna do opozice k odbornému jazyku za účelem zdůraznění jeho specifických prvků, nebo je představena jako vrstva, která nemá vyloženě opoziční charakter, ale je uváděna do vztahu k odbornému jazyku pro přiblížení vzájemného působení těchto dvou složek jazyka. V češtině se odborný styl dříve stavěl „do opozice k ostatním stylům jazyka“, a to opět „na základě své pojmovosti, přesnosti, jednoznačnosti, neemotivnosti a značné explicitnosti sdělení“ (Čechová, Chloupek, Krčmová a Minářová 1997, 149), dnes je stavěn do protikladu ke stylu prostě sdělovacímu nebo k „běžné komunikaci“ (Čechová, Chloupek, Krčmová a Minářová 1997, 148), oproti níž mají texty vytvářené v rámci od-

borného stylu jinou funkci, a sice odborně sdělnou (tamtéž). V němčině se proti *Fachsprachen* staví tzv. *Gemeinsprache* (někdy též *Allgemeinsprache*), v podstatě „běžně užívaný jazyk“, jímž lze z hlediska jednotlivých útvarů národního jazyka, tak jak jsou vymezovány v české jazykovědě, rozumět zejména spisovný jazyk včetně hovorové vrstvy jazyka.⁸ Pojetí německé jazykovědy je tedy širší, protože výraz *Gemeinsprache* zahrnuje i takové textové projevy, jako je literární tvorba, televizní zprávy apod., které nelze v češtině přiřadit ani ke stylu prostě sdělovacímu, ani k poněkud neurčitě vymezenému spojení „běžná komunikace.“

Jak již bylo řečeno výše, objevuje se v německých odborných publikacích potřeba dělit dále odborný jazyk dle oborů. Přesto nelze pominout uznávané publikace, které se přece jen snaží i o souhrnnou charakteristiku všech *Fachsprachen*, tj. o nalezení takových znaků jazyka různých oborů, které by se daly označit jako společné pro všechny jednotlivé oblasti odborně zaměřené lidské činnosti a jejichž výskyt by byl zároveň zdůvodnitelný právě odborným charakterem textů z těchto oblastí. V následující části tohoto článku nastíníme právě takovou obecnou charakteristiku odborného jazyka v němčině, přičemž se vzhledem k nutnému omezení rozsahu článku zaměříme na oblast lexikální, morfologickou a syntaktickou. Že zde může čtenář, zabývající se podrobněji odborným jazykem v češtině, nalézt řadu znaků, které lze vysledovat i v českých odborných textech, je zcela logické. Ať již je užívaná základní terminologie v obou jazycích jakákoliv a šíře pojetí zásadních pojmů jakkoliv odlišná, zůstává základní úkol textů z oblasti odborného jazyka vždy shodný – umožnit takovou komunikaci mezi odborníky v daném oboru, případně i mezi odborníky a laiky, která nabídne přesné, věcné a jednoznačné informace o tomto oboru.

3. Společné znaky jazykových projevů z jednotlivých odborných oblastí v němčině

Charakteristika společných znaků všech „druhů“ odborného jazyka (*Fachsprachen* v plurálu) začíná ve většině publikací zcela dominantní a pro čtenáře odborných textů nejvýraznější jazykovou rovinnou – slovní zásobou, tj. tvořením, výskytem a funkcí termínů. Termíny jsou naprosto nezbytnou součástí odborného vyjadřování, protože jednotlivé oblasti odborně zaměřené lidské činnosti pracují s předměty, subjekty, materiály apod., jejichž označení ze všeobecně užívaného jazyka vybočuje, nepracuje se v něm s nimi výrazně aktivně (nebo také vůbec), zároveň ale tyto předměty patří k základním stavebním

6) Srovnej Styblík, Čechová, Hlavsa a Tejnor 1992, 147. Poněkud jiné, obsahově ale blízké členění se objevuje u Hoffmannové, Ježkové a Vaňkové, které hovoří o stylu teoreticky odborném, populárně-odborném a učebním (Hoffmannová, Ježková a Vaňková 2009, 72–73).

7) Dělení je u jednotlivých autorů velmi různé, srovnej zde např. poměrně nesourodé členění dle H.-R. Flucka (1996, kap. 5), který vedle sebe řadí tak odlišné oblasti, jako je *Fachsprache der Börse*, *Fischersprache*, *Verwaltungssprache* nebo *Fachsprache des Theaters*.

8) Zde vycházíme z definice dle Glücka (ed. 2000, 236), v níž je *Gemeinsprache* charakterizována jako „*Erscheinungsform einer Spr., die im gesamten Sprachgebiet als verbindl. Vorbild für alle Sprachteilnehmer gilt, d. h. auch für alle Dialekt- oder Soziolekt-sprecher.*“ („*Forma výskytu určitého jazyka, která má na celém jazykovém území platnost předlohy závazné pro všechny účastníky komunikace/uzivatele jazyka, tj. i pro všechny mluvčí hovořící dialektem nebo sociolektem*“; přeložila autorka).

kamenům činnosti v dané oblasti. V odborné literatuře se věnuje pozornost jak funkci termínů, tak následně jejich slootovorné stránce, tj. preferovaným slootovorným postupům.

3.1. Lexikální rovina odborného vyjadřování v němčině

Termín (v němčině jsou často používány synonymně výrazy *Terminus*, *Fachwort* či *Fachausdruck*⁹⁾ je slovo nebo slovní spojení, které se oproti slovům z oblasti obecně užívaného jazyka vyznačuje větší precizností a kontextovou autonomií. Nejvyššího stupně preciznosti dosahuje v teoretické oblasti té které vědní disciplíny, kde lze přesný význam termínu vyjádřit definicí a termín je zde užíván na základě všeobecně přijaté konvence (Fluck 1996, 47). Heusinger (2004, 53–54) charakterizuje termíny jako „*begrifflich definierte Fachwörter, deren Invarianten (Seme, Bedeutungselemente) das Bezeichnete inhaltlich umgrenzen und gegenüber gemeinsprachlichen oder entlehnten formgleichen Lexemen wie kondensierte Texte zu begreifen sind, und sie sind in ihrer Funktion als Fachlexem folglich monosem (begrifflich eindeutig). Innerhalb einer Reihe formgleicher Varianten müssen sie als Homonyme aufgefasst werden.*“¹⁰⁾

Termíny se z hlediska slovních druhů řadí zejména k substantivům, adjektivům a verbům. Podpora substantiv v odborném jazyce souvisí s převažujícím nominálním charakterem odborných textů. Ten zase vyplývá z obecnosti a statickosti odborných textů, v nichž je oproti běžně užívanému jazyku nižší potřeba (až na výjimky, jakými jsou v např. technické návody) užití plnovýznamových sloves. Častější je naopak výskyt sloves ve verbonominálních spojeních (tzv. Funktionsverbgefüge), kde je sloveso ustáleně spojeno s podstatným jménem (příp. ještě s předložkou), přičemž hlavní význam a hlavní terminologický charakter zde má opět podstatné jméno; sloveso plní gramatickou funkci, ale i širše pojatou funkci lexikální – slouží k vyjádření stavu, změny stavu nebo zapříčinění změny stavu (Helbig a Buscha 1998, 80).

9) Někdy ne zcela přesně též *Fachbegriff*, což je ovšem přísně lingvisticky vzato pouze významová stránka odborně používaného slova, nikoliv současně stránka formální. Potíže v tomto vymezování viz např. Roelcke (2010, 61–62).

10) „[...] pojmově definovaná odborná slova, jejichž invarianty (sémy, významové prvky) obsahově vymezují označované a oproti obecně užívaným nebo přejatým formálně shodným lexémům musí být chápány jako kondenzované texty. Ve své funkci odborných lexémů jsou tedy monosemantické (pojmově jednoznačné). V rámci řady formálně shodných variant musejí být chápána jako homonyma“ (přeložila autorka). Nutnost chápat termíny jako homonyma vysvětluje Heusinger tak, že zatímco u polysémantických výrazů z obecně užívaného jazyka lze nacházet sémantická propojení, terminologicky užití výrazy se stejnou formou žádný shodný významový znak nemají, nebo již není nositeli jazyka vnímán (Heusinger 2004, 54).

Při sledování preferovaných slootovorných typů v oblasti odborné slovní zásoby lze pozorovat „*erhöhte Ausschöpfung bestimmter Wortbildungsmöglichkeiten*“ (Roelcke 2010, 79).¹¹⁾ Obecně se zde nejedná o nové slootovorné postupy vytvářené pro oblast odborného jazyka, ale o využití schopnosti němčiny velmi flexibilně tvořit nová slova způsobu známými i z neoborného jazyka. V odborném jazyce je tak velmi oblíbené tvoření slov *skládáním*, a to i více než dvou slov.¹²⁾ Kompozita tak vycházejí vstříc zejména požadavku na tzv. *Sprach-* či *Ausdrucksökonomie* (ekonomičnost, úspornost vyjadřování), tj. zhuštěné, formálně kratší vyjadřování informací. Dalším slootovorným postupem je *derivace*, která se v odborných textech vyznačuje zejména zvýšeným výskytem určitých sufixů či tzv. polosufixů (v němčině *Halbsuffixe* či *Suffixoide*), které byly původně samostatnými slovy a po oslabení jejich významu se staly sufixem (viz Glück ed. 2000, 709). Původní plný význam slova v nich ale většinou alespoň zčásti zůstal zachován (v němčině např. *-frei*, *-bar*, *-fähig* ad.). I derivace přispívá ke zvýšení úspornosti výrazových prostředků. Dalšími používanými slootovornými postupy jsou *zkracování* (např. v odborném žargonu) a *konverze*, přechod od jednoho slovního druhu k druhému beze změny formy, a to zejména tvoření zpodstatnělých infinitivů pro označení procesů.

Posledním znakem odborné slovní zásoby je tendence k využívání *internacionalismů*. V závislosti na jednotlivých oborech jsou tato slova přejímána jak z klasických jazyků, tj. řečtiny a latiny, tak z francouzštiny a v posledních desetiletích stále více z angličtiny.

3.2. Morfologická a syntaktická rovina odborného vyjadřování v němčině

Rozdíly mezi běžně užívaným jazykem a jazykem odborným jsou v rovině morfologické a syntaktické poněkud jiného druhu než v rovině lexikální: „[...] i *keď slovná zásoba odborných jazykov preniká do bežného jazyka, nie je to v takej miere ako používanie určitých gramatických javov. Na rovine lexikálnej pozorujeme teda kvalitatívne rozdiely, vyvolané používaním termínov a na rovine morfológicko-syntaktickej spočívajú rozdiely medzi bežným a odborným jazykom v kvantitatívnom zastúpení morfológických a syntaktických javov*“ (Đuricová 2003, 7).

Rozdíly v kvantitativním zastoupení jednotlivých morfologických a syntaktických jevů oproti běžné neoborné komunikaci jsou přítom dvojího druhu: Na jedné straně je v oblasti morfologie a syntaxe vyčerpávána poměrně omezená část z širší škály prostředků, které němčina nabízí,¹³⁾ což se např. v oblasti morfologie týká využívání

11) „[...] zvýšené využívání určitých slootovorných možností“ (přeložila autorka).

12) K možným kombinacím různých slovních druhů v kompozitech z oblasti odborného jazyka viz Roelcke 2010, 80.

13) Roelcke tento jev označuje v oblasti morfologie jako „*flexionsmorphologische Paradigmenselektion*“ (viz Roelcke 2010, 82).

slovesných kategorií. Na druhé straně jsou určité morfologické a syntaktické prostředky velmi často využívány ve výrazně vyšší míře než v běžné komunikaci. To se týká např. výskytu pasiva v odborných textech nebo výskytu určitých typů vedlejších vět. Podívejme se nyní podrobněji na obě jazykové roviny.

3.2.1. Morfologická charakteristika odborného jazyka v němčině

Morfologické jevy odlišující charakter komunikace v odborné sféře od běžné komunikace postihují nejnápadněji *oblast sloves*. U čtyř z pěti slovesných kategorií, které se v němčině tradičně vymezují (osoba, číslo, způsob, čas a slovesný rod), lze sledovat zvýšený, a hlavně téměř výlučný příklon k jedné, maximálně dvěma formám té které kategorie.

V kategorii *osoby* lze pozorovat převážně využívání 3. osoby, které zřejmě souvisí se snahou o objektivnost a neutralitu odborných textů, tedy o vyloučení subjektivně zabarvené 1. a 2. osoby (s některými výjimkami, např. autorským plurálem). Použití třetí osoby souvisí jistě i se skutečností, že podmětem v odborných textech velmi často nejsou osoby, ale předměty, veličiny, abstraktní pojmy apod.

V kategorii *slovesného způsobu* převažuje indikativ, který opět nejlépe vyhovuje věcnému, objektivnímu charakteru odborných textů. Nadčasový charakter větších částí těchto textů zřejmě stojí v pozadí upřednostňovaného *slovesného času* – přítomnosti. Prézens ale může být vnučován i jinými okolnostmi, jako je např. velmi časté vyjadřování podmínky v odborných textech, která je vztahována k přítomnosti či budoucnosti, tedy časovým rovinám, které jsou obě v německém jazyce i v neoborné komunikaci běžně vyjadřovány rovněž přítomností. V odborných textech lze nicméně najít i časy minulé, pokud se jedná o popis vývoje oboru, historické shrnutí charakteristiky určitého období apod.

Slovesné rody jsou v odborných textech využívány oba, výskyt pasiva je ale ve srovnání s komunikací mimo oblast odborného jazyka vyšší. Důvodem je opět úsilí o anonymizaci odborných textů spojené se snahou zaměřit pozornost nikoliv na aktivního původce děje (často osobu), nýbrž na výsledek děje, experimentu apod. (tj. na objekty neosobního charakteru, např. výrobek, chemickou látku, literární dílo ad.).

Posledním jevem v oblasti sloves, který se objevuje v německy psaných odborných textech ve zvýšené míře, je vyšší výskyt infinitivních konstrukcí. Ten je způsoben zejména snahou o komprimaci a úspornost vyjádření.¹⁴

V oblasti *skloňování* je patrné zejména zvýšené užívání genitivu v pozici přívládku neshodného, přičemž nejsou vzácností řetězení těchto genitivů za sebou. Jejich funkci shrnuje Roelcke (2010, 84) takto: „Diese Tendenz lässt sich, dem Wortbildungsver-

14) Přehledné shrnutí znaků německého odborného jazyka v oblasti konjugace přináší Roelcke (2010, 82–83).

*fahren der Komposition durchaus vergleichbar, aus dem Deutlichkeitsbestreben fachlicher Kommunikation erklären, mit dem eine zunehmende Spezifizierung sprachlicher Ausdrücke verbunden wird. Da attributive Genitive auch als Umformungen von Relativsätzen aufgefasst werden können, ist diese Erscheinung darüber hinaus auch als ein Verfahren der Ausdrucksökonomie zu verstehen, mit dem jedoch wiederum erhöhte Anforderungen an die fachliche Kommunikation seitens des Produzenten wie des Rezipienten gestellt werden.*¹⁵

3.2.2. Syntaktická charakteristika odborného jazyka v němčině

V oblasti syntaxe se rovněž objevuje upřednostňování některých syntaktických konstrukcí, které se v neoborné komunikaci vyskytují také, ale v menší míře. Tato skutečnost se dle Roelckeho (2003, 86–89) týká zejména volby druhů vět (míněno je dělení na věty oznamovací, zvolací atd.), vyššího využití atributů, zvýšené tendence k nominalizaci včetně verbonominálních vazeb a zvýšené komplexnosti vět. Častějším výskytem těchto jevů by měla být dosahována větší srozumitelnost, jazyková úspornost a anonymita vyjádření.

Základní znaky syntaktické výstavby odborných textů lze v návaznosti na Roelckeho, Beiera (1979, 276–301) a v souladu s našimi vlastními výukovými i výzkumnými poznatky shrnout takto:

- druhy vět: téměř výhradní používání vět oznamovacích, které vykazují ze všech druhů nejnižší míru subjektivního zabarvení;
- zvýšený výskyt vybraných druhů vedlejších vět: jedná se zejména o vedlejší věty podmínkové, příslovečné účelové a příslovečné přípustkové s kontrastivním charakterem a připojovacím výrazem *während*; tyto druhy vedlejších vět pomáhají dosáhnout vyšší míry explicitnosti obsahu a posilují logickou výstavbu textu, čímž mohou přispívat i k jeho vyšší srozumitelnosti;
- zvýšený výskyt atributů v různých formách, mj. ve formě vedlejších vět přívládkových vztažných; tento typ vedlejších vět pomáhá vysvětlovat význam řídicího slova (většinou podstatného jména) v syntakticky nadřazených větách, a přispívá tak k jasnosti vyjádření. Oblíbené jsou i další formy

15) „Tuto tendenci, zcela srovnatelnou se slovtvorným postupem kompozice, lze vysvětlit jako důsledek snahy o zřetelnost v odborné komunikaci, s níž se pojí narůstající specifikace jazykových výrazů. Jelikož atributivní genitivy mohou být chápány také jako transformace vedlejších vět vztažných, je možné tento jev kromě toho chápat jako postup v rámci úspornosti vyjadřování, v jehož důsledku jsou ale kladeny opět vyšší požadavky na odbornou komunikaci ze strany producenta i recipienta“ (přeložila autorka).

přívlastků, jako jsou přívlastky vyjádřené přídavnými jmény, přičestími nebo substantivem v genitivu;

- výrazná tendence k nominalizaci; sem zahrnujeme kromě již zmíněného zvýšeného výskytu verbonominálních vazeb na místě jednoduchých slovesných tvarů i obecnou tendenci posilovat výskyt slovesných podstatných jmen v textech, zvýšený výskyt přídavných jmen a takovou výstavbu vět, v níž je sloveso v predikátu obklopeno větnými členy vyjádřenými substantivy či adjektivy dále rozvíjenými dalšími substantivy či adjektivy;
- zvýšená komplexnost vět; ta je dána kumulací podstatných a přídavných jmen v jednotlivých větách zmíněnou v předchozím bodě, projevuje se ale i ve složitosti souvětí. Zde je tato komplexnost dosahována vysokým počtem vedlejších vět v souvětích, které vytvářejí často poměrně složité hierarchické konstrukce, v nichž jsou i věty vedlejší dále rozvíjeny dalšími větami vedlejšími nebo infinitivními konstrukcemi;
- další syntaktické jevy, jako je např. zvýšený výskyt sekundárních předložek a předložkových vazeb, jejichž součástí je podstatné jméno (*hinsichtlich, seitens, bezüglich, in Bezug auf* ad.), používání výčtů, apozic apod.

Jak je z tohoto souhrnu zřejmé, přináší syntaktická stránka odborného jazyka určité problémy vyplývající především z toho, že snaha o explicitnost, přesnost a zároveň komprimovanost odborného vyjadřování na jedné straně může vést na straně druhé k velmi složitým a dlouhým konstrukcím znesnadňujícím orientaci v textu. Roelcke (2010, 88) v této souvislosti zmiňuje rozdíl mezi německými odbornými texty v 18. a 19. století se silnou tendencí k tvorbě komplexních vět a texty ze století dvacátého, inklinujícími naopak ke čtenářsky šetrnější redukci této komplexnosti. Právě v oblasti právního jazyka, který je pojednán v následující kapitole, ale tuto čtenářsky vstřícnější tendenci pozorujeme zatím spíše na úrovni kritických ohlasů na současný reálný stav srozumitelnosti právních textů.

4. Shody a odlišnosti právního jazyka ve srovnání s obecnou charakteristikou odborného jazyka v němčině

V této kapitole se již budeme věnovat jazykovým zvláštěstím námi vybraného konkrétního oboru: práva. Cílem této kapitoly je upozornit na shody s obecným vymezením charakteristiky všech „*Fachsprachen*“ zmíněné v kapitole 3, ale rovněž upozornit na to, že se jazyk práva od těchto obecných vlastností v souladu se svou specifickou funkcí zčásti liší. Budeme zde postupovat podle jednotlivých jazykových rovin v návaznosti na jejich popis v kapitole 3.

Před vlastní charakteristikou tří vybraných jazykových rovin je třeba uvést, čím se liší právo od ostatních oborů lidské činnosti, jelikož tato odlišnost by měla mít

vliv i na využívané jazykové prostředky. Zásadní rozdíl vyplývá z funkce, kterou právo ve společnosti má. Jak již bylo řečeno výše, je úkolem odborné komunikace zprostředkovat předání co nejpřesnějších a nejjednoznačnějších informací mezi více odborníky, resp. i mezi odborníkem a laikem (i typ této interakce ovlivňuje, nebo by alespoň měl ovlivňovat výběr jazykových prostředků ze strany mluvčího s ohledem na předpokládané znalosti adresáta psaného či mluveného projevu). Tuto funkci označujeme jako *odborně sdělnou a vzdělávací* (Hoffmannová, Ježková a Vaňková 2009, 72). U právních textů ale takovéto vymezení funkce odborného jazyka nestačí. I v oblasti práva najdeme texty, které mají výše zmíněné funkce, ale v podstatné části právní komunikace mají komunikáty ještě další roli, kterou v ostatních odborných jazycích nenajdeme – *funkci normativní*.¹⁶ To se týká zejména tak významných textů z oblasti práva, jako jsou zákony, texty závazné pro celou vybranou společnost a řídící její život. Normativnost právních textů, tj. charakter zakazů a příkazů (v němčině *Verbote und Gebote*) by měla mít za následek zvýšenou snahu o jednoznačnost a přesnost právního vyjadřování, zároveň ale i o zvýšenou podrobnost takového vyjadřování. Už tím jazyk práva vykazuje odlišnosti od jiných odborných jazyků, u nichž je naopak zřetelná snaha o stručné a věcné vyjadřování.

Nakolik se toto očekávání skutečně promítá do jednotlivých jazykových rovin, bude sledováno dále.

4.1. Rovina lexikální

Fluck (1996, 47–48) již při obecném vymezení charakteristiky termínů upozorňuje na to, že charakteristiku odborných výrazů založenou na požadavku jejich monosémantičnosti je nutné brát s určitou rezervou, a zmiňuje, že požadavek na preciznost a jednoznačnost termínů není v odborných jazycích splněn vždy stejnou měrou. Problém zde působí různé jevy, které se objevují v reálném praktickém jazyce: přebírání slov z obecného jazyka do jazyka odborného a s tím spojená polysémie takových slov či např. zkracování přesně vymezených víceslovných termínů v oblasti praxe, kde víceslovné či příliš dlouhé výrazy nevyhovují praktickému uživateli jazyka, který si tak pro potřeby své a svých kolegů takovéto výrazy upravuje. To vede k tomu, že určitá zkratka může v různých oborech znamenat něco jiného, a nevyhovuje tak požadavku na jednoznačnost (např. zkratka *HV* má v němčině významy *Handelsvertrag*, *Handlungsvollmacht*, *Hauptversammlung*, *Hepatitis-Virus*, *Historische Vierteljahresschrift* či *Hyperventilation*, a zasahuje tak oblast obchodního práva, medicíny, historie i fonetiky¹⁷).

16) Možno označit také jako *regulativní nebo direktivní* – srovnej Holländer (1995, 328–331), Hladiš (1995, 105) nebo Möhn a Pelka (1984, 63).

17) Další významy srovnej Werlin (1999, 167).

V právním jazyce by byla monosémantičnost jednotlivých termínů obzvláště vhodná, a to ze dvou důvodů. Jednak mají právní termíny velmi často abstraktní povahu, a jsou tím obtížnější na pochopení než konkrétnější termíny např. z oblasti techniky nebo přírodních věd, takže u nich případná polysémantičnost představuje další překážku v již tak náročném chápání těchto odborných výrazů. A jednak má přesné a precizní vyjadřování vzhledem k výsostnému postavení jazyka při právním rozhodování, výkladu textů, určování sankcí apod. naprosto mimořádnou důležitost. Přesto této monosémantičnosti není dosaženo vždy uspokojivou měrou, a to zejména z pohledu recipienta, který není vystudovaným právníkem. Jako příklad uveďme např. slovo *Geschäft*, které je jak v běžném jazyce, tak v jazyce právním užíváno ve významu *obchod* coby budova, příp. *obchod* coby obchodní transakce. V právním jazyce má ale kromě těchto významů ještě význam *úkon*, *akt*; tak např. kompozitum *Rechtsgeschäft* znamená *právní úkon*, a je tedy v tomto speciálním významu obvyklému významu zcela vzdáleno. Podobných příkladů se dá v právních textech i právních slovnících nalézt celá řada, srovnej např. substantivum *Lösung*, které se běžně užívá ve významu *řešení*, *vyřešení*, v právním jazyce ale opět nabývá i zcela jiných významů, tak např. *die Lösung der Ehe* je *zrušení manželství*, *die Lösung des Arbeitsverhältnisses* je *překládáno jako rozvázání pracovního poměru* (viz Horálková 2003, 188).

Co se týče *slovotvorných strategií*, objevují se v právním jazyce všechny čtyři možnosti zmíněné v kapitole 3. Určitým problémem je neprůhlednost kompozit. *Kompozice* je i v právním jazyce zdrojem kondenzace výpovědí, a přispívá tak k nutné zhuštěnosti textů. Pokud ale přihlídneme k tomu, že v německy mluvícím prostředí je již dlouhá léta věnována pozornost srozumitelnosti právních textů, není jí právě u kompozit často dosaženo kvůli přílišné kondenzovanosti. Srozumitelnost je přitom ztížena příliš velkým počtem slov, která jsou v kompozitu spojena, nebo tím, že slova tvořící kompozitum sice vystihují části komprimovaného obsahu, ovšem ty části, které jsou spolu spojeny relativně volně. Tím je v kompozitu velmi zastřen jejich vzájemný vztah. Jako příklad prvního výše zmíněného problému zde uveďme slovo *Luftschutzhilfsdienst*. V tomto slově jsou spojena čtyři substantiva, přičemž je pro neoborníka velmi obtížné určit, které rozvíjí které, a jaký je mezi nimi tedy vzájemný vztah. Správný překlad tohoto pojmu do češtiny je „*pomocná služba protivzdušné obrany*“.¹⁸ Příkladem příliš volného spojení slov v kompozitu je např. slovo *Luftverschollenheit*. Slovo *Verschollenheit* znamená *nezvěstnost*, z čehož je zřejmé, že vztah mezi tímto podstatným jménem a podstatným jménem *Luft* bude poměrně těžko odhadnutelný. Správný překlad zní „*nezvěstnost osoby*

18) V češtině zde navíc problém působí i to, že v německém slově chybí složka sémanticky se shodující se slovem „*proti*“, takže by laik mohl bez znalosti kontextu a bez slovníku např. předpokládat, že se jedná o pomocnou službu nějaké ekologické organizace chránící ovzduší.

při letecké katastrofě“, přičemž ovšem v kompozitu některé významné složky tohoto vysvětlení zcela chybí.¹⁹

Z hlediska slovních druhů jsou i v právním jazyce termíny vyjadřovány především podstatnými a přídavnými jmény, resp. jejich spojením (např. *tätige Reue*, *gute Sitten* ad.), a existují v něm rovněž ustálená spojení včetně verbonominálních vazeb (za taková se dá označit např. pevná součást rozsudků, věta *Im Namen des Volkes*, nebo verbonominální vazby jako *in Kraft treten*, *Anwendung finden*, *Widerspruch einlegen* ad.²⁰).

Oproti obecné charakteristice odborného jazyka se v právním jazyce objevuje velmi málo internacionalismů. Tato skutečnost zřejmě vyplývá z omezeně mezinárodního charakteru práva jednotlivých států, daného rovněž rozdíly ve vymezování různých právních skutečností.²¹

4.2. Rovina morfologická a syntaktická

Po morfologické a syntaktické stránce se právní texty v mnohém shodují s obecnou charakteristikou odborného jazyka. U morfologické roviny se proto chceme zastavit u tří jevů, které se v právním jazyce odlišují tím, že jsou v něm oproti jiným odborným oblastem čtenější a jsou zdůvodnitelné specifickou funkcí právních textů. V oblasti deklinace je to využívání genitivních přívlástků, v oblasti konjugace potom hojně využívání modálních sloves včetně jejich opisů a využívání pasiva.

Vyšší výskyt genitivu v syntaktické funkci přívláستku neshodného jako typický znak právních textů se často setkává s kritikou jazykovědců, veřejnosti i některých právníků, zejména jsou-li tyto přívlástky hromaděny za sebou (vznikají-li tzv. *Genitivketten*).²² Vytváření takových konstrukcí je ale zčásti dáno a vynuceno výraznou tendencí k nominalizaci právních textů. Ďuricová (2003, 13–14) zde upozorňuje na použití genitivu coby důsledku *nominalizační transformace*. Jedná se o jev, při němž je původní spojení plnovýznamového slovesa a podstatného či přídavného jména plně nominalizováno tím, že je plnovýznamové sloveso transformováno do podoby slovesného podstatného jména. Pokud v původní podobě bylo výchozí sloveso spojeno s podstatným jménem (často v akuzativu), vynutí si nově vytvořené slovesné podstatné jméno svou rekcí převod původního

19) Překlady obou termínů viz Horálková (2003, 188).

20) Podrobněji k verbonominálním vazbám v právních textech viz Seifert (2004).

21) Omezeným výskytem internacionalismů v německých právních textech a problémy, které tato skutečnost působí českým recipientům německých právních textů, se autorka podrobněji zabývá ve stati *Deutschsprachige Rechtsterminologie im Germanistik-Studium bei Nichtmuttersprachlern. Verständnisschwierigkeiten der Studierenden und Vorschlag für Lösungsmöglichkeiten* (Wagnerová 2013).

22) Viz např. Daum (1998, 14).

podstatného jména právě do genitivu. Jako příklad Ďuricová uvádí výňatky vybrané ze zákona Aktiengesetz (2003, 13), např. *Anmeldung und Eintragung der Durchführung der Herabsetzung des Grundkapitals*. Tento jev na jedné straně zhoršuje přehlednost a srozumitelnost textu, na druhé ale přispívá k určité formální rozmanitosti, díky níž má autor právních textů na výběr mezi vyjádřením slovesným a nominálním. To je často využíváno v paragrafech v zákonech a zákonících: nominální forma se objevuje v názvech paragrafů, zatímco původní plnovýznamové sloveso ve vlastním textu paragrafu, jako je tomu v následujícím paragrafu německého trestního zákoníku (Strafgesetzbuch, dále StGB):

§ 90 StGB: Název paragrafu: Verunglimpfung des Bundespräsidenten (slovesným podstatným jménem je zde *Verunglimpfung – hanobení, urážka na cti*)

Původní forma slovesa v textu paragrafu:

(1) Wer öffentlich, in einer Versammlung [...] den Bundespräsidenten verunglimpft, [...].

V oblasti sloves považujeme za zásadní morfologické znaky právních textů hojně využívání modálních sloves a jejich opisů a vysoký výskyt pasiva v těchto textech. Příčinou častého používání modálních sloves je právě normativní funkce právního jazyka, neboť modální slovesa svou podstatou slouží právě k vyjadřování modalit typu zákazu, příkazu, povinnosti, možnosti, tedy takových významů, které přesně vymezují postavení jednotlivých právních subjektů. Hojně je tedy zejména využití sloves *können, müssen, dürfen*, resp. *nicht dürfen* a *sollen* a zároveň jejich opisů, často s pasivním příznakem, tedy zejména spojení sloves *haben, sein* a infinitivu s *zu*. Vděčným zdrojem příkladů na užití modálních sloves jsou zejména zákoníky, tedy texty, jejichž základním úkolem je stanovení norem pro mezilidské vztahy a lidské konání a chování. Zde vybíráme příklady z německého občanského zákoníku (Bürgerliches Gesetzbuch, dále BGB):

Příklady užití modálních sloves:

§ 655e BGB: Von den Vorschriften dieses Untertitels *darf nicht* zum Nachteil des Verbrauchers abgewichen werden. (význam modálního slovesa: zákaz)

§ 1377 BGB: Jeder Ehegatte *kann* verlangen, dass der andere Ehegatte bei der Aufnahme des Verzeichnisses mitwirkt. (význam modálního slovesa: možnost, oprávněnost)

Příklady užití opisů modálních sloves:

§ 1802 BGB: Der Vormund *hat* das Vermögen, [...] *zu verzeichnen* und das Verzeichnis, [...] dem Familiengericht *einzureichen*. (význam opisu: povinnost)

Při srovnání modálních sloves a jejich opisů je patrné, že modální slovesa lépe vyhovují požadavku na přesnost a jednoznačnost právních textů. Tvary opisné bez přesné znalosti kontextu někdy umožňují více interpretací, tj. náhradu různými modálními slovesy, což znesnadňuje recepci takových vět:

§ 1801 BGB: *Hat* das Jugendamt oder ein Verein als Vormund über die Unterbringung des Mündels *zu entscheiden*, so ist hierbei auf das religiöse Bekenntnis [...] des Mündels [...] Rücksicht *zu nehmen*. (Je zde správnou náhradou *Soll* das Jugendamt entscheiden oder *Muss* das Jugendamt entscheiden? Jde o vyjádření eventuality, nebo povinnosti, nutnosti?)

Pasivum bývá v právních textech někdy nadužíváno, tato kritika ale spíše zasahuje oblast právních textů ve správě a administrativě, kde je zřejmě vyšší výskyt pasiva způsoben snahou tvůrců těchto textů vystavět text tak, aby jim samotným připadal dostatečně formalizovaný a odborný. *Pasivum* má v právních textech ale i svou nezastupitelnou roli vyplývající jednak z výhod užití pasiva v odborných textech obecně, jednak z podstaty popisu právních skutečností. Obecné výhody využití pasiva vystihuje Ďuricová takto (2003, 37): „Uprednostňovanie pasívu a veľký výskyt pasívnych konštrukcií v odbornom jazyku spočíva vo využívaní jeho syntakticko-sémantickej a textovej funkcie. Odborné jazyky využívajú možnosť dať pôvodcu, resp. vykonávateľa deja do úzadia. Nevyjadrenie agensa predstavuje ekonomický spôsob vyjadrovania, ktorý odborné jazyky tiež využívajú vo veľkej miere. Pasív zároveň umožňuje použiť inú perspektívu výpovede tematizáciou objektu v akuzatívne a rematizáciou predikátu.“

V právním jazyce je *pasivum* využíváno z různých důvodů, uvádíme zde některé i s příklady. Prvním je ten, že je ve větách, v nichž je *pasivum* užit, nutné postavit do popředí předmět, s nímž se nějakým způsobem nakládá, dokument, jehož význam či obsah je přesněji popisován, instituci, jejíž práva a povinnosti jsou v textu nějakým způsobem vysvětlovány, apod., tj. jde o subjekty neosobního a neaktivního charakteru. Příkladem je věta (podmět podtržen):

§ 803 BGB *Werden für eine Schuldverschreibung auf den Inhaber Zinnscheine ausgegeben*, so bleiben die Scheine [...], in Kraft, auch wenn die Hauptforderung erlischt [...]

Dalším důvodem užití pasiva je skutečnost, že aktivní činitel nějakého děje není podstatný nebo je všeobecně známý. Není tedy třeba jej dále přesně pojmenovávat a stavět do výrazné syntaktické pozice podmětu. Takovým aktivním činitelem v pozadí je např. soud. Příklady lze najít např. v dokumentech z oblasti procesního práva; uvádíme zde několik příkladů z publikace Böhme, Fleck a Kroiß 2007 (3 a 70):

Wilhelm Hochbauer, Malermeister, Lortzingstr. 11, 64291 Darmstadt, Antragsgegner *wird* im Wege einstweiliger Verfügung *angeordnet*:

[...]

II. Der Antragsgegner trägt die Kosten des Verfahrens. [...]

Nařízení o tom, že odpůrce musí uhradit náklady soudního řízení, vydává soud; pozice podmětu v pasivní větě zůstává neobsazena.

Podobně je tomu ve druhém příkladu, kde soud zakazuje obviněnému styk se spoluobviněnými a svědkem, pozice podmětu opět není obsazena:

Dem Beschuldigten *wird untersagt*, irgendeine Verbindung mit den Mitbeschuldigten Josef Dürr, Hans Mähling und mit dem Zeugen Joachim Döberl aufzunehmen.

Pasivum lze využít i ve větách, kde je podmětem osoba, ovšem osoba, která není hybatelem a aktivním činitelem děje, nýbrž je ve vztahu k činnosti vyjádřené predikátem objektem, konkrétně např. obětí, osobou závislou na jiné osobě a podobně (může zde docházet i k určitým přesahům s předchozí možností užití). Specifický je tu německý trestní zákoník, jehož Zvláštní část (Besonderer Teil) obsahuje opakovaně syntaktické spojení vedlejší věty podmětné, v níž je užito aktivum a jejímž podmětem je pachatel trestné činnosti, a následné věty hlavní, v níž je užito pasivum a pachatel se dostává do pozice pasivního subjektu, jemuž je vyměřován trest.

§ 173 StGB Wer mit einem leiblichen Abkömmling den Beischlaf vollzieht, *wird* mit Freiheitsstrafe bis zu drei Jahren oder mit Geldstrafe *bestraft*.

Poslední možnost využití pasiva, kterou tu chceme nastínit, představují takové věty, v nichž je podmět vypuštěn za účelem určitého „znejasnění“ původce děje. Tento případ se objevuje spíše v oblasti správy a administrativy a přispívá u čtenáře takovéto výpovědi k dojmu, že si osoba zodpovědná za vyřizování určité administrativní činnosti vytváří jakési „alibi“ a nechce být přímo uvedena jako konkrétní nositel zodpovědnosti (viz příklad s náhradní formulací níže). V této pozici je pasivum možno hodnotit jako morfologický prvek, který nemá nic společného s obecnou charakteristikou odborných textů a s obecnými požadavky na jejich charakter. Tím zde přecházíme k dlouhodobě projednávané otázce užitečnosti výskytu vybraných morfologických jevů v právních textech.

Jak již bylo řečeno, obsahují právní texty v oblasti morfologie řadu znaků shodných s texty ostatních oborů lidské činnosti. V právních textech jsou ovšem některé jazykové jevy zasahující jak oblast morfologie, tak syntaxe podrobovány ostřejší kritice než v jiných odborných oblastech, v nichž jsou v podstatě brány jako nutnost. Je to dáno tím, že právní jazyk inklinuje k jejich nadbytečnému hromadění, přestože by často nebyl problém je nahradit konstrukcemi jinými. Ačkoli mnohé opravné pokusy, jak formulovat myšlenky v právním jazyce jednodušeji, působí již téměř přehnaným dojmem, nelze popřít, že řada připomínek má pravdivý základ. Kritika postihuje právě např. nadužívání pasiva tam, kde by bylo možné užít aktivum, používání sekundárních předložek a od nich odvozených adverbii tam, kde by bylo možné použít kratších a přehlednějších vyjádření (primárních předložek nebo převodu adverbia do podoby substantiva), u syntaxe větvení přívlastků (shodných i neshodných), které vede k nepřehlednosti výpovědi apod. Takto vystavěný právní text pak působí jako vysoce odborný a po formální stránce sladěný s jevy obvyklými v odborném jazyce. V dů-

sledku ale obsahuje prostředky, které se sice zdánlivě snaží vyhovět snaze o úsporné vyjadřování, ve skutečnosti ale úspornosti jazyka naopak brání. Jako příklad zde uvádíme vybrané věty obsahující morfologické nedostatky z publikace společnosti Gesellschaft für deutsche Sprache *Fingerzeige für die Gesetzes- und Amtssprache* (Daum 1998, 4–5):

Příklad zbytečného užití pasiva a návrh náhradní formulace s aktivem, v níž je přímějí vyjádřeno, kdo je původcem děje (zde zamítnutí žádosti):

Seitens der Gemeinde *kann* dem Antrag *nicht zugestimmt werden*.

→ *Die Gemeinde kann dem Antrag nicht zustimmen*.

Příklad nevhodného užití adverbia vzniklého z podstatného jména a sekundární předložky a návrh náhradní formulace, v níž se ustupuje od zbytečné anonymizace:

Arbeitgeberseits wird alles nur Mögliche getan, um...

→ *Der Arbeitgeber bemüht sich nach besten Kräften, ...*

Příklad nevhodného užití adjektiva s nejasným významem v atributu a návrh náhradní formulace, v níž je adjektivum zcela odstraněno a nahrazeno jasně vymezeným podstatným jménem:

Die *bauseitige* Behebung der Mängel ist vertraglich festgelegt.

→ *Nach dem Vertrag muss der Bauherr/Bauträger/Verkäufer (dle kontextu – pozn. autorky) die Mängel beheben*.

Nalezení rovnováhy mezi morfologickými jevy umožňujícími optimální zastoupení všech funkčních znaků odborného textu na jedné straně a zajišťujícími srozumitelnost i pro laické recipienty, kteří jsou nuceni s právními texty pracovat, na straně druhé je obtížným úkolem vyžadujícím spolupráci právníků a lingvistů a celospolečenskou diskuzi. Ta v německém prostředí naštěstí probíhá již řadu let a přispívá ke kultivaci právního jazyka a povědomí o něm.

V oblasti syntaxe právní texty do značné míry odpovídají obecnému popisu odborného jazyka. I v právním jazyce převažují věty oznamovací, je zřetelná tendence k nominalizaci se všemi jejími výhodami i nevýhodami (právě výše zmíněné genitivní konstrukce jsou záležitostí morfologickou i syntaktickou), jsou preferovány určité věty vedlejší a jsou oblíbené infinitivní konstrukce.

Charakteristická je velmi komplexní výstavba již vět jednoduchých. Jelikož by právní texty měly obsahovat co nejpřesnější formulace, obsahují jednotlivé věty vysoké množství informací vyjádřených různými větnými členy, které jsou často dále rozvíjeny zejména přívlastky:

Am 3. März 2007 gegen 22.30 streckte der Beschuldigte am Hauptausgang des Hauptbahnhofs in Nürnberg den Rentner Hans Döberlein durch einen kräftigen Schlag auf

den Kopf zu Boden und nahm ihm sodann – wie von Anfang an beabsichtigt – die Geldbörse mit ca. 170,- EUR Inhalt ab, [...] (Böhme, Fleck a Kroiß 2007, 67).

U *vedlejších vět* lze v právních textech oproti obecné charakteristice odborného jazyka pozorovat širší repertoár těchto preferovaných. I v právních textech mají nezastupitelnou roli vedlejší věty příslovečné podmínkové a vedlejší věty přívlastkové zmíněné v kapitole 3.2.2. První z nich umožňují stanovit podmínky, za nichž nastává nějaký právní následek, z nichž vyplývají práva a povinnosti zúčastněných stran a za nichž vůbec mohou být rozvíjeny nové právní vztahy.²³ *Vedlejší věty příslovečné podmínkové* mají různé formy, a to jak ohledně postavení v souvětí – mohou stát jak před větou hierarchicky nadřazenou, tak za ní, či případně z obou stran této věty (tj. obsah hlavní věty může být rozvíjen dvěma různě zaměřenými podmínkami, z nichž jedna je ve formě vedlejší věty podmínkové umístěna před hlavní větu, druhá za ni), tak z hlediska připojovacích výrazů – nejčastějšími uvozeními jsou spojka *wenn* a asyndeticky připojené vedlejší věty.

Příklad asyndeticky připojené vedlejší věty podmínkové a vedlejší věty podmínkové připojené spojovacím výrazem *außer wenn*:

Sollte über den Widerspruch ohne zureichenden Grund in angemessener Frist sachlich nicht entschieden werden, so kann Klage beim Bayerischen Verwaltungsgericht Bayreuth (...) erhoben werden. Die Klage kann nicht vor Ablauf von drei Monaten nach Einlegung des Widerspruchs erhoben werden, außer wenn wegen besonderer Umstände des Falles eine kürzere Frist geboten ist (Böhme, Fleck a Kroiß 2007, 104).

Vedlejší věty přívlastkové zcela splňují obecný požadavek na explicitnost odborných textů. Právě ony upřesňují, konkretizují, podrobně charakterizují význam řídicích slov z vět syntakticky nadřazených:

§ 107b StGB Wer [...] einen anderen als Wähler einträgt, von dem er weiß, daß er keinen Anspruch auf Eintragung hat [...]

Četnost užití přívlastkových vět je ale způsobena i skutečností, že jsou používány i jako sémantická náhrada vedlejší věty příslovečné způsobové:

§ 1184 BGB Eine Hypothek kann in der Weise bestellt werden, dass das Recht des Gläubigers aus der Hypothek sich nur nach der Forderung bestimmt und der Gläubiger sich zum Beweis der Forderung nicht auf die Eintragung berufen kann [...]

(možná náhrada vedlejší větou příslovečnou způsobovou: Eine Hypothek kann so bestellt werden, dass...)

Tato náhrada vedlejší věty příslovečné vedlejší větou přívlastkovou ale nic nemění na faktu, že – jak již bylo uvedeno v kapitole 3.2.2 – se v odborných, a to i právních textech ve zvýšené míře vyskytují různé typy *vedlejších vět příslovečných*. Velmi bohatý repertoár těchto typů vedlejších vět nabízejí zákoníky. V nich jsou upřesňovány časové, účelové, přípustkové a další relace mezi právními skutečnostmi, syntakticky mezi větami hierarchicky nadřazenými a podřazenými²⁴. Důvodem je opět nutnost vyjadřovat všechny okolnosti, za nichž právní vztahy nastávají a mají fungovat, co nejpresněji a nejpodrobněji. Na jednu stranu tímto způsobem vznikají velmi složité syntaktické konstrukce, na druhou stranu je zde ale dosaženo maximální explicitnosti představovaných skutečností.

Specifickou funkci mají v právních textech *vedlejší věty podmětné*. Jejich podstatou je představení vlastností významných pro charakteristiku určité osoby nebo popis chování nějaké osoby, které vyvolává určitý právní následek. Tyto věty se opět objevují zejména v zákonech:

§ 183a StGB Wer öffentlich sexuelle Handlungen vornimmt und dadurch absichtlich oder wissentlich ein Ärgernis erregt, wird [...] bestraft, [...].

§ 809 BGB Wer gegen den Besitzer einer Sache einen Anspruch in Ansehung der Sache hat oder sich Gewissheit verschaffen will, ob ihm ein solcher Anspruch zusteht, kann [...] verlangen, dass [...]

Vedlejší věty podmětné fungují také jako alternativa k vedlejším větám podmínkovým; případná náhrada vedlejší větou příslovečnou podmínkovou by tak např. zde u druhého paragrafu vypadala takto: *Hat eine Person gegen den Besitzer einer Sache einen Anspruch [...], kann sie verlangen, dass [...]*.

S problematikou využívání vedlejších vět je spojena i zvýšená frekvence užívání *infinitivních konstrukcí* (v němčině *Infinitivsätze*) v právních textech. Infinitivy se objevují již ve spojení s opisnými formami modálních sloves, zde jsou ale míněny hlavně infinitivní konstrukce nahrazující některé typy vedlejších vět. Tyto infinitivní konstrukce nahrazují např. vedlejší věty předmětné, vedlejší věty přívlastkové a vedlejší věty příslovečné účelové.

Na závěr uvádíme příklad souvětí, v němž jsou za účelem maximální explicitnosti nahromaděny různé typy výše zmíněných vedlejších vět a infinitivních konstrukcí dokumentující snahu o co nejkomprimovanější a zároveň nejpresnější výpověď. V daném souvětí se tak popořadě objevuje vedlejší věta podmětná, do ní vsunutá vedlejší věta

23) Možnostem využití vedlejších vět příslovečných podmínkových s různou sémantickou funkcí se autorka věnuje v jiném příspěvku (Mináriková 2009, 165–176).

24) Podrobnou analýzu všech typů vedlejších vět příslovečných v německém trestním zákoníku provedla autorka ve své disertační práci (Mináriková 2006, kap. 7.3.).

přívlastková, infinitivní věta účelová, vedlejší věta předmětná a vedlejší věta příslovečná způsobová:

§ 100a StGB Wer wider besseres Wissen gefälschte oder verfälschte Gegenstände, Nachrichten darüber oder unwahre Behauptungen tatsächlicher Art, die im Falle ihrer Echtheit oder Wahrheit für die äußere Sicherheit oder die Beziehungen der Bundesrepublik Deutschland zu einer fremden Macht von Bedeutung wären, an einen anderen gelangen lässt oder öffentlich bekanntmacht, um einer fremden Macht vorzutäuschen, daß es sich um echte Gegenstände oder um Tatsachen handele, und dadurch die Gefahr eines schweren Nachteils für die äußere Sicherheit oder die Beziehungen der Bundesrepublik Deutschland zu einer fremden Macht herbeiführt, [...]

Souhrnně lze říci, že syntaktická rovina právních textů vykazuje oproti obecné charakteristice odborných textů určité kvantitativní rozdíly. Ty postihují zejména úroveň komplexnosti vět, která je velmi vysoká a je způsobena jednak rozvíjením všech větných členů na úrovni jednoduchých vět, jednak vytvářením složitějších hierarchických struktur na úrovni souvětí. Ty vznikají z potřeby co nejpřesněji popsat a vysvětlit právní vztahy, a to s oblibou formou různých typů vedlejších vět. U těch pak vykazuje právní jazyk oproti jiným odborným textům poměrně velkou míru pestrosti, a to zejména aktivním využíváním různých typů vedlejších vět příslovečných, ale i výraznějším zapojením vedlejší věty podmětné, která zde konkuruje v odborných textech jinak běžně užívané vedlejší větě příslovečné podmínkové.

5. Závěr

Tato stať si kladla za cíl představit českému čtenáři některé aktuální otázky z oblasti výzkumu odborného, zejména právního jazyka v německé jazykovědě. Odbornému jazyku obecně i jazyku práva samostatně je v Německu věnována značná pozornost. Kromě jazykových rovin zde podrobněji zmíněných, tj. roviny lexikální, morfologické a syntaktické, se odborníci věnují i dalším úrovním jazyka, zejména otázkám textové lingvistickým. Odborný jazyk je v německy psaných zdrojích na rozdíl od jeho pojetí v české jazykovědě více pojímán jako souhrn jednotlivých dílčích „odborných jazyků“ vycházejících z konkrétních oblastí odborné lidské činnosti, přesto je v německé jazykovědě patrná snaha najít průnik takových znaků těchto oblastí, které by byly obecně platné pro všechny odborné texty. Takto zaměřené publikace usnadňují práci např. vysokoškolským učitelům, kteří mohou z obecných poznatků o odborném jazyce vycházet při přípravě úvodních hodin v předmětech zaměřených na rozbor či překlad odborných textů. Na druhou stranu je třeba mít stále na paměti, že konkrétní texty vázané již jen na jednu vybranou odbornou oblast jsou vždy pragmaticky determinovány potřebami této oblasti a i jejich jazyková stránka musí být s těmito pragmatickými faktory v souladu. V jazyce práva lze odlišnosti od obecné charakteristiky odborného jazyka vysvětlit zejména zvláštní funkcí mnohých právních textů, a sice funkcí normativní.

Ta např. vysvětluje vyšší výskyt modálních sloves a opisných vazeb těchto sloves. Nutností je rovněž co nejpodrobněji vyjadřování a vysvětlování složitých právních vztahů ve snaze vyhnout se mnohoznačnosti výpovědi, což vede k posílení některých syntaktických jevů, např. zvýšenému výskytu některých typů vedlejších vět a infinitivních konstrukcí coby zkrácené formy těchto vět.

Použité zdroje

Literatura

- BEIER, Rudolf (1979): Zur Syntax in Fachtexten. In: Mentrup, Wolfgang (ed.): *Fachsprachen und Gemeinsprache*. Jahrbuch 1978 des Instituts für deutsche Sprache. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, s. 276–301.
- BÖHME, Werner, FLECK, Dieter a KROIB, Ludwig (2007): *Formularsammlung für Rechtspflege und Verwaltung*. München: C. H. Beck.
- ČECHOVÁ, Marie, CHLOUPEK, Jan, KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva (1997): *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV-nakladatelství.
- DAUM, Ulrich (1998): *Fingerzeige für die Gesetzes- und Amtssprache. Rechtssprache bürgernah*. Vydala Gesellschaft für deutsche Sprache ve spolupráci s Ministerstvem vnitra a Ministerstvem spravedlnosti Spolkové republiky Německo. Wiesbaden: Quelle & Meyer Verlag.
- ĐURICOVÁ, Alena (2003): *Morfologicko-syntaktické a textové aspekty německého právního jazyka*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici.
- FLUCK, Hans-Rüdiger (1996): *Fachsprachen. Einführung und Bibliographie*. Tübingen, Basel: A. Francke Verlag.
- GLÜCK, Helmut (ed.) (2000): *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- HELBIG, Gerhard a BUSCHA, Joachim (1998): *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig, Berlin, München: Langenscheidt.
- HEUSINGER, Siegfried (2004): *Die Lexik der deutschen Gegenwartssprache*. Paderborn: Wilhelm Fink Verlag.
- HLADIŠ, František (1995): Problematika českého jazyka v právu. In: *Termina 94. Sborník z konference o odborném stylu a terminologii*. Liberec: PF TU Liberec, Ústav pro jazyk český AV ČR, s. 104–106.
- HOFFMANNOVÁ, Jana, JEŽKOVÁ, Jaroslava a VAŇKOVÁ, Jana (2009): *Komunikace a sloh. Učebnice českého jazyka pro střední školy*. Plzeň: Fraus.
- HOLLÄNDER, Pavel (1995): Paradox právního jazyka. *Kultúra slova* 29/1995, s. 328–331.
- HORÁLKOVÁ, Milena (2003): *Německo-český právní slovník*. Voznice: Leda.
- KOL. (2003): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KOSTEČKA, Jiří (2009): *Český jazyk pro 1. ročník gymnázií*. Praha: SPN.
- MELICHAR, Jiří a STYBLÍK, Vlastimil (1999): *Český jazyk. Přehled učiva základní školy*. Praha: Fortuna.
- MINÁRIKOVÁ, Marina (2006): *Der deutschsprachige Rechtssatz: Untersuchungen zu seinen syntaktisch-semantischen Charakteristika im deutschen Strafgesetzbuch*. Schriften zu Mittel- und Osteuropa in der europäischen Integration. Band 4. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- MINÁRIKOVÁ, Marina (2009): Zur Struktur und Funktion der Konditionalsätze im deutschen Strafgesetzbuch. In: Adámková, L., Golčáková, B., Mišterová, I., Potměšilová, H. a kol.: *Janua linguarum reserata. Lingvistické, lingvodidaktické a literární reflexe pro nové milénium*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, s. 165–176.
- MINÁŘOVÁ, Eva (2009): *Stylistika češtiny*. Brno: Masarykova univerzita.
- MÖHN, Dieter a PELKA, Roland (1984): *Fachsprachen. Eine Einführung*. Tübingen: Niemeyer.
- NUSSBAUMER, Markus (1997): *Sprache und Recht*. Studienbibliographien Sprachwissenschaft. Band 20. Heidelberg: Julius Groos Verlag.

ROELCKE, Thorsten (2010): *Fachsprachen*. Grundlagen der Germanistik. Band 37. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

SEIFERT, Jan (2004): *Funktionsverbgefüge in der deutschen Gesetzessprache (18.-20. Jahrhundert)*. Germanistische Linguistik/Monographien. Band 15. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag.

STYBLÍK, Vlastimil, ČECHOVÁ, Marie, HLAVSA, Zdeněk a TEJNOR, Antonín (1992): *Přehledná mluvnice češtiny pro základní školy*. Praha: Fortuna.

WAGNEROVÁ, Marina (2013): Deutschsprachige Rechtsterminologie im Germanistik-Studium bei Nicht-muttersprachlern. Verständnisschwierigkeiten der Studierenden und Vorschlag für Lösungsmöglichkeiten. *Info DaF* 5/2013, s. 497–512.

WAGNEROVÁ, Marina a SANDER, Gerald (eds.) (2013): *Die Rechtssprache in der internationalen Diskussion*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.

WERLIN, Josef (1999): *Wörterbuch der Abkürzungen*. Duden Taschenbücher. Band 11. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.

Prameny

Bürgerliches Gesetzbuch. Stand: 7. 5. 2013. <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bgb/gesamt.pdf>, 1. 8. 2013.

Strafgesetzbuch. Stand: 1. 9. 2011. 49. Auflage. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2011.

Internetové zdroje

Gesellschaft für deutsche Sprache: <http://www.gfds.de/redaktionsstab-beim-deutschen-bundestag/>, 18. 7. 2013.

Resümee

Der vorliegende Artikel ist den Spezifika der deutschen Rechtssprache in Bezug auf die allgemeinen Charakteristika von Fachsprachen gewidmet. Zunächst wird auf die Unterschiede zwischen der tschechischen und deutschen philologischen Terminologie im Bereich der Fachsprachen aufmerksam gemacht, um den tschechischen Leser mit diesen vertraut zu machen (so steht z.B. der im Tschechischen übliche Terminus „odborný styl“ (Fachstil) den in der Germanistik üblichen Termini Fachsprache/Fachsprachen gegenüber). Anschließend werden die allgemeinen Charakteristika der Fachsprachen, so wie sie in der deutschsprachigen Fachliteratur beschrieben werden, erläutert und zusammengefasst, in dem drei Sprachebenen vorgestellt werden: Lexik, Morphologie und Syntax. Dieser Überblick stellt folgend den Hintergrund für den letzten Teil des Artikels (Kapitel 4) dar, in dem bereits die Rechtssprache als Beispiel für eine konkrete Fachsprache ausführlicher behandelt wird. Dabei wird sowohl auf die Gemeinsamkeiten mit der allgemeinen Charakteristik der Fachsprachen, als auch – dies besonders – auf die Spezifika der Rechtssprache Bezug genommen, durch die sich die Sprache juristischer Texte von den allgemeinen Merkmalen von Fachsprachen unterscheidet. Das Ziel des Artikels ist dabei, dem tschechischen Leser eine aktuelle und in Deutschland – im Unterschied zu Tschechien – seit Langem intensiv untersuchte Problematik vorzustellen sowie Interessierte darauf aufmerksam zu machen, dass derjenige Teil der Sprache, den man Fachsprache/Fach-

sprachen nennt, zwar Spezifika aufweist, die für die Texte aller Fachbereiche der menschlichen Tätigkeit zutreffen, jedoch keine absolut homogene Gruppe darstellt, da die Verwendung einzelner sprachlicher Mittel immer von der konkreten Funktion einzelner Fachsprachen abhängt.